

Fecr Yayınları: 532

İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE BİLGİNİN AKLİLİĞİ

Emrah KAYA

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Haziran 2022

ISBN: 978-625-8005-78-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İSLÂM DÜŞÜNCEİNDE BİLGİNİN AKLİLİĞİ

Emrah KAYA

Ankara 2022

Emrah KAYA

1985 yılında Giresun/Görel'e doğdu. Görel'e de başladığı ilkokulu Tokat/Turhal'da bitirdi. 2001 yılında Turhal İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde (2008) lisans eğitimini tamamladı. 1416 sayılı kanun kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı bursiyeri olarak Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına yurt dışına gitti. Amerika Birleşik Devletleri'nin Missouri eyaletinde bir yıllık dil eğitiminden sonra Atlanta şehrinde, Georgia State University'de Religious Studies (Dini Çalışmalar) bölümünde yüksek lisansını tamamladı (2012). Daha sonra İngiltere'de Nottingham University'de Religious Studies and Theology (Dini Çalışmalar ve Teoloji) bölümünde "A Comparative Study: Epistemology and Theology of Ibn al-Arabi and Ibn Taymiyya" başlıklı tez çalışmasıyla doktorasını tamamladı (2016). Aynı yıl göreve başladığı Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 2017'de yardımcı doçent kadrosuna atandı. 2021'de Üniversitelerarası Kurul Başkanlığından doçent unvanı aldı ve 2022'de aynı üniversitede doçent kadrosuna atandı. İslam Felsefesi Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapan Emrah Kaya'nın çalışmaları genel olarak İslam düşüncesinde bilgiye dair fikirler üzerine yoğunlaşmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	7
GİRİŞ	11
1. KELÂM	19
1.1. Mutezile	25
1.2. Ehl-i Sünnet	35
1.3. Değerlendirme.....	49
2. FELSEFE	59
2.1. Kindî (ö. 866)	64
2.2. Fârâbî (ö. 950)	71
2.3. İbn Sînâ (ö. 1037)	86
2.4. İbn Rüşd (ö. 1198).....	106
2.5. Değerlendirme.....	122
3. FELSEFÎ TASAVVUF	129
3.1. Gazzâlî (ö. 1111)	132
3.2. Sühreverdî (ö. 1191).....	152
3.3. İbnü'l-Arabî (ö. 1240)	166
3.4. Değerlendirme.....	181
SONUÇ.....	187
KAYNAKÇA	199

ÖN SÖZ

Bu kitapta İslâm düşüncesinde bilgiyi aklî ve/veya mistik zeminlere oturtma yönündeki gayretleri İslâm düşüncesinin etkili isimleri üzerinden ortaya koymaya çalışıyorum. Hem zengin dinî, kültürel ve düşünsel kaynaklardan beslenen hem de birçok farklı alt dallara ayrılmak suretiyle ekollerin oluşumuna imkân veren İslâm düşüncesini mutlak sınırlar içinde görmek ve bu konu hakkında son noktayı koyduğunu iddia etmek bu düşünce sisteminin büyüklüğünü idrak edememekten ileri gelir.

Bununla birlikte bir araştırmacı olarak yaptığım okumaları kendi perspektifimle yorumlama ve yer yer genel kabullerin dışına çıkma hakkını kendimde görmekteyim. Bu çalışmayı ilmî yapan yön, iddia ve yorumların kaynaklara dayanarak özgün bir şekilde oluşturulmasıdır. Bu nedenle düşüncelerimin ilmî dayanağının ve iç tutarlılığının olmasını akademinin veya geleneğin genel kabul ve anlayışlarına uymasından daha fazla önemsemekteyim.

Her şeyden önce akıl kavramının ve akılcılığın herkesçe kabul edilen bir tanımının olmadığını göz önünde bulundurmalıyız. Kimine göre akılcılık, insan zihninin doğuştan getirdiği bazı temel bilgilere sahip olmasıdır. Bu anlayışta akıl, zâtı itibarıyla sabite kabul edilir ve tüm tecrübelerin, duyuusal idraklerin ve sonradan işitilen/okunan bilgilerin bu sabiteye göre değerlendirilmesiyle doğruya ulaşmak hedeflenir. Zira bu anlayışa göre akılda yaratılıştan gelen belli başlı ilkeler bulunmaktadır. Bazı akılcılara göreyse akılda belli başlı ilkeler bulunmaz; ancak akıl, belli bir yöntem üzere işlemektedir. Böylece doğrular akılda sabit olarak var olmamakla beraber akıl, dış dünyayı nasıl idrak edeceğimizi belirleyen bir işleyişe sahiptir. Birincisinde doğru ve sarsılmaz ilkeler akılda belirliyen ikincisinde işleyiş

(idrak) yöntemi akılda belirlidir. Bu durumda akıl, duyu organları vasıtasıyla kendisine sunulan verileri idrak eder ve aralarında tutarlı bir ilişki kurar. Aklın bu verilerden yola çıkarak bilgiyi oluşturması veya bulması ne ölçüde mümkündür sorusu tartışmalı olarak kalmıştır. Kimilerine göre akıl, duyu organları vasıtasıyla kendisine sunulmayan metafizik varlıklara dair kavramaları bilemez. Bu nedenle akıl, hakikat bilgisinin geleceği yer olan kalbin sadece şehvet ve öfke gibi hayvanî güçlere teslim olmasını önlemeyle yükümlüdür.

Özetle aklın tanımı da işlevi de kapsamı da güvenilirliği de ve dolayısıyla akılcılık da aklı olan da yoruma ve sorgulamaya açıktır. Bu konuda kesin bildiğimiz tek şey, akıl diye isimlendirilen yetinin, aletin veya gücün insanın alâmet-i fârikası olup bizleri hayvandan ayırmak suretiyle bilinçli ve iradeli bir yaşama sevk ettiğiidir.

Öyleyse, bilginin aklılığı derken neyi kastediyorum? Kitabın ilerleyen bölümleri bütünüyle benim çizdiğim çerçeve içerisinde bir anlama sahip olacaktır. Zira aynı şeye farklı açıdan bakan kişilerin gördükleri şey aynı değildir. Akıl, en genel anlamıyla insanın idrak yetisi olarak alâmet-i fârikasıdır. Aklılık; insanın, eldeki değişken verilerden değişmeyi bulması, hissedilenden his ötesi idrake geçmesi, fizikten metafiziğe ulaşması için tüm sonuçları sebeplere “izah edilebilir” ve “tutarlı” bir şekilde bağlamasıdır. Bilginin aklılığı ise bilginin, beşerî çabayla tutarlılık ve izah edilebilirlik çerçevesinde üretilmesi veya elde edilmesidir. Akıl, pasif bir alıcı ve dönüştürücü değil, bununla beraber bilgi üretici ve kendisine verilmeyeni keşfedicidir. Ancak bu keşfin sonucu hem iç tutarlılığa sahip olmalı hem de muhakkak izah edilebilmelidir.

Bu çalışmayı İslâm düşüncesine dair yapılan klasik tasnife uygun olarak kelâm, felsefe ve tasavvuf şeklinde üç bölüme ayırdım. Kelâm disipliniyle ilgili olarak çok sayıda çalışmanın olması ve asıl odaklandığım meselenin bilginin aklılığında “vardığımız noktanın ne olduğunu” açıklamak olması nedeniyle

le kelâm bölümünü daha yüzeysel bir şekilde ele almayı tercih ettim.

Felsefe disiplininde ise İslâm felsefesine karakter kazandıran filozofların konuyla ilgili görüşlerini ele almayı uygun gördüm. Birçok İslâm filozofu olsa da Kindî'nin İslâm felsefesinde başı çekmesi, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın sistem kurucu rolleri, İbn Rüşd'ün ise farklı bir ses olması gibi nedenlerle kitaba dâhil edilmeleri gerektiğini düşündüm.

Üçüncü bölümde tasavvufun amelî yönünden ziyade felsefeyle yoğrulmuş ve metafizik konulara yoğunlaşmış nazarî yönünün öne çıkan simalarına odaklandım. Felsefî tasavvuf olarak da nitelenebilecek bu türden tasavvufî anlayıştaki bilgiye mistik yaklaşımları Gazzâlî, Sühreverdî el-Maktûl ve İbnü'l-Arabî üzerinden işledim.

Sonuç bölümünde, kitabın bir özetini yapmak yerine İslâm düşüncesinin vardığı noktada mistik karakterin daha ağır bastığını savunarak bu mistik karakterin günümüz Müslümanına ne tür bir düşünsel miras bıraktığını kısaca izah ettim.

Şunu açıkça ifade etmeliyim ki “Bu kitaptaki ifadeleri kabul etmeyenler cahil ve gafildir” benzeri bir ifade kullanmayacağım ve böyle bir düşünceye de sahip değilim. Amacım, sahip olduğumuz düşünsel mirası anlamaya çalışarak okuyucuyu bu konuda düşünmeye ve sorgulamaya sevk etmektir. Bununla beraber, kendi düşüncesine, inancına ve çıkarımlarına uymadığı için benim yanlış anladığımı hatta anlamadığımı düşünmekte de herkes serbesttir. Anlam, tekelleştirilebilecek bir doğaya sahip değildir. Atıf verdiğim kaynaklara bütüncül bakmak suretiyle ve yine atıf vererek yapılacak her türlü eleştiriye açığım. Tüm çaba, gayret ve yorumlar bana ait olduğu gibi hata ve eksikler de tamamıyla bana aittir.

İslâm düşüncesine ilgimin doğal bir ortamda gelişmesine vesile olduğu için aileme ve bu uzun soluklu çalışmanın her aşamasında beni sabırla dinleyen eşime öncelikle teşekkür ederim. Fikir alışverişinde bulunduğum fakat isimlerini tek tek anamayacağım tüm arkadaşlarıma ve bu metnin ilgili kısımla-

rını okuyarak bazı hususlara dikkatimi çeken ve yer yer düzeltmeler öneren Dr. Abdullah Demir'e, Dr. Adnan Gürsoy'a ve Prof. Dr. Muammer İskenderoğlu'na katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Emrah KAYA
Sakarya 2022